

En el bicentenari del naixement del metge i botànic Joan Ignasi Puiggarí

Àngel Manuel Hernández Cardona

Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, carrer del Carme, 47, 08001 Barcelona. amhernandezcardona@gmail.com

Aquesta nota s'ha fet en commemoració del bicentenari del naixement del metge i botànic Joan Ignasi Puiggarí Iglésias, nascut a Barcelona l'any 1823. Es va llicenciar en Medicina i Cirurgia a la Universitat de Barcelona l'any 1849. A més de a Barcelona, va exercir la medicina a Arenys de Mar, els Prats de Rei, Igualada i Vic, abans d'emigrar al Brasil, l'any 1877, on residí a Apiaí i a São Paulo.

Durant la seva estada als Prats de Rei efectuà recol·leccions de fanerògames a la contrada. Més tard, a Vic va recollir no solament fanerògames, sinó també criptògames. També va fer algunes excursions botàniques a Montserrat, al Montseny i als Pirineus. Un cop instal·lat al Brasil, va fer-hi importants recol·leccions de criptògames, que enviava a especialistes. Va publicar un estudi sobre la vegetació de la comarca d'Osona i un article sobre criptògames d'Apiaí. Espècimens recollits per ell es conserven a l'herbari BC, de l'Institut Botànic de Barcelona, a l'herbari SP, de l'Institut de Pesquisas Ambientais, a São Paulo, i en diversos altres herbaris. Va morir a São Paulo l'any 1900.

Mots clau: Puiggarí, Catalunya, Brasil, medicina, fanerogàmia, criptogàmia.

On the bicentenary of the birth of the doctor and botanist Joan Ignasi Puiggarí

This note has been written in commemoration of the bicentenary of the birth of the doctor and botanist Joan Ignasi Puiggarí Iglésias, born in Barcelona in 1823. He graduated in medicine and surgery from the University of Barcelona in 1849. In addition to Barcelona, he practiced medicine in Arenys de Mar, Els Prats de Rei, Igualada and Vic, before emigrating to Brazil in 1877, where he lived in Apiaí and São Paulo. During his stay in Els Prats de Rei he made collections of phanerogams from the region. Later, in Vic, he collected not only phanerogams, but also cryptogams. He also made some botanical excursions to Montserrat, Montseny and the Pyrenees. Once installed in Brazil, he made important collections of cryptogams, which he then sent to specialists. He published a study on the vegetation of the county of Osona and an article on the cryptogams of Apiaí. Specimens collected by him are preserved in the BC herbarium of the Institut Botànic de Barcelona, in the SP herbarium of the Instituto de Pesquisas Ambientais, in São Paulo, and in several other herbariums. He died in São Paulo in 1900.

Keywords: Puiggarí, Catalonia, Brazil, phanerogamy, cryptogamy.

Enguany (2023) es commemora el segon centenari del naixement del metge i botànic Joan Ignasi Puiggarí Iglésias, que a més d'exercir durant molts anys, primerament a Catalunya i després al Brasil, la seva professió mèdica, va excel·lir en botànica. Va ser deixeble d'Antoni Cebrià Costa (València, 1817 - Barcelona, 1886), catedràtic de botànica de la Universitat de Barcelona, a qui va proporcionar dades de les seves recol·leccions (Costa, 1877) i a qui considerava "mi maestro" (Puiggarí, 1875: 49). Joan Cadevall (Castellgalí, 1846 - Terrassa, 1921), per la seva banda, va donar a conèixer moltes citacions de

Puiggarí (Cadevall, 1913 - 1937). Tot i les alabances fetes per alguns contemporanis seus, la seva figura quedà després de la seva mort, el 1900, aviat oblidada, no sols al Brasil, com assenyalava Arsène Puttemans (Brussel·les, 1873 - Rio de Janeiro, 1937) quan es referia a Puiggarí, "cuja existencia permaneceu ignorada dos nossos governos e da nossa elite intelectual" (Puttemans, 1936), sinó també a Catalunya, fins que ha estat revaloritzada per Josep Maria Camarasa, en fer una semblança biogràfica "d'un dels grans desconeguts de la ciència catalana" (Camarasa, 1989) i per Xavier Llimona, en destacar les aportacions a la criptogàmia

que va fer “un altre dels deixebles de Costa, molt menys conegut pel fet d'haver treballat en terres llunyanes fins al final de la seva vida” (Llimona, 2009). També han ajudat a realçar la seva figura Elena Guardiola i Josep-Eladi Baños, dins de les seves recerques sobre eponímia mèdica catalana (Guardiola & Baños, 2016).

Dades personals i familiars

Joan Ignasi Puiggarí Iglésias va néixer a Barcelona el 2 de maig de 1823 i va ser batejat el mateix dia a l'església de Sant Jaume, segons consta en una fe de baptisme continguda en el seu expedient acadèmic. Era fill d'Ignasi Puiggarí, corredor de canvis, i d'Eudalda Iglésias, cònjuges naturals de Barcelona (AHUB, 01 EA Puiggarí Iglésias, Juan Ignacio).

Va morir a São Paulo el 7 d'agost de 1900 (i no el 1901 com equivocadament i repetidament s'ha dit). Així donava la notícia de la seva mort un diari de São Paulo (amb l'ortografia del portuguès brasiler de l'època): “Hontem, á 1 hora da madrugada falleceu nesta capital, victimado por una congestão cerebral, o distincto medico dr. João Puiggarí, formado pola universidade de Barcelona. O finado, que contava 77 annos de edade, teve una vida cheia de trabalhos, toda ella dedicada á sciencia e ao bem da humanidade” (Correio paulistano, 8 d'agost de 1900, p. 2).

Tenia un germà, de nom Domingo Puiggarí Iglésias, que va emigrar al Brasil abans que ho fes ell. En canvi no era germà seu, ni tampoc era metge, Miquel Puiggarí Soler (Barcelona, 1827 - Buenos Aires, 1889), com se suposava en una publicació sobre la criptogàmia en la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, publicació en la qual s'incloua una fotografia erròniament referida a Joan Ignasi Puiggarí, quan en realitat era un retrat de Miquel Puiggarí (Llimona, 2009).

El 12 de desembre de 1853 Joan Ignasi Puiggarí es va casar a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona amb Rosa Solà Ballester (<https://ancestors.familysearch.org>). Rosa Solà, nascuda a Tarragona el 18 de gener de 1836, era filla de l'advocat Fèlix Solà Magriñà i de Rosa Ballester Cabañes, naturals de Vilanova i la Geltrú, llavors anomenada Vilanova de Sitges (AHAT, parròquia de Santa Maria de la Catedral de Tarragona, Baptismes 25, 1831-1838, fol. 271v). Va sobreviure al seu marit (finat el 1900) i va morir a Sao Paulo el 23 d'abril de 1916 (Correio paulistano, 25 d'abril de 1916, p. 3).

El primogènit del matrimoni, Ignasi Puiggarí Solà, va néixer a Arenys de Mar el 15 de setembre de 1854 (ADG, parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar, Baptismes 14, 1851-1854, fol. 117r-117v). Va cursar la carrera de Farmàcia a la Universitat de Barcelona (1871-1876), en la qual, el 15 de novembre de 1876, es va examinar per al grau de llicenciatura en Farmàcia. Emigrat amb la seva família al Brasil, va exercir la seva professió a São Paulo. El 1895 esdevingué president de la Sociedade Farmacêutica Paulista, constituïda l'any anterior. Fou redactor de la Revista farmacêutica, on publicà diversos articles. Va ser professor de l'Escola Livre de Farmàcia i de l'Escola de Farmàcia, Odontologia e Obstetrícia de São Paulo (Alves, 2011). Ignasi Puiggarí Solà va ser també un dels principals impulsors de la Farmacopèia paulista. Així li ho feia saber a Artur Bofill, secretari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, en una carta datada el 12 de maig de 1898: “Bien quisiera decir que continuo el herbario y los trabajos de mi padre, mas en este país, donde todo está por hacer, tengo en la Farmacia un vasto campo para emplear las pocas horas que tengo disponibles. Figúrese V. que en esta tierra no tenemos Farmacopea propia y ya he sido indicado para formar parte de la comision organizadora de la misma” (RACAB, expedient de l'acadèmic corresponent Joan Ignasi Puiggarí Iglésias). Va morir a São Paulo el 6 de setembre de 1923 (Correio paulistano, 8 de setembre de 1923, p. 3).

Felícia Puiggarí Solà va néixer el 17 de maig de 1854 a Barcelona (AMV, padrons de Vic dels anys 1866-1869), ciutat en la qual estudià la carrera de Magisteri. Va ser primerament mestra a Apiaí, vila brasilera on s'havia instal·lat la seva família, i encara l'any 1892 era “professora publica da villa do Apiahy” (Diario official do Estado de São Paulo, 15 de gener de 1892, p. 1). Va ser una de les professores que van promoure la creació a São Paulo del Grupo Escolar do Sul da Sé (Oliveira, 2017). Va morir l'any 1937, segons algunes informacions genealògiques no contrastades.

Una altra filla, Joaquina Puiggarí Solà, figura com a nascuda el 1857 en alguns arbres genealògics. No s'ha pogut corroborar aquesta dada, però en tot cas, aquesta nena devia morir aviat perquè no apareix en el padró de Vic de l'any 1866 (AMV, padró de Vic de l'any 1866). Manuel Puiggarí Solà va néixer als Prats de Rei el 13 de novembre de 1860 (AMV, padrons de Vic

dels anys 1866-1869) i possiblement va morir jove, atès que no s'ha trobat cap notícia seva posterior al 1869. Lluís Puiggarí Solà, nascut a Igualada el 31 de març de 1863 (ACAN, còpia digitalitzada de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria d'Igualada, Baptismes 20, 1859-1864, fol. 462v), va ser funcionari de la intendència d'Apiá (Correio paulistano, 10 d'agost de 1890, p. 1).

El 6 d'abril de 1865, nasqueren a Vic els bessons Mercè i Ramon (AMV, Registre civil, Naixements, llibre 15, 1864-1865, fol. 139v). Mercè Puiggarí Solà va morir quan només tenia setze mesos, a causa d'una enteritis (AMV, Registre civil, Morts, llibre 16, 1866-1867). Ramon Puiggarí Solà va estudiar la carrera de Magisteri a Barcelona. Al Brasil, on els seus pares s'establiren el 1877, desenvolupà una intensa activitat pedagògica, com a professor de l'Escola Normal Caetano de Campos i com a director del Grupo Escolar do Brás, el qual posteriorment, en honor seu, rebé el nom d'Escola Estadual Romão Puiggarí. Va escriure *Coisas brasileiras* (1893) i altres llibres de lectura infantil, i fou important la seva col·laboració amb la *Revista de ensino* (Sousa-Oliveira, 2019). Va morir jove, amb 39 anys, el 5 de desembre de 1904, a São Paulo (Correio paulistano, 6 de desembre de 1904, pàg. 3).

Formació acadèmica

Joan Ignasi Puiggarí Iglésias, durant el curs 1834-1835, “cursó y ganó el año de Retórica” a l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts dirigida per Josep Alegret Ferrer, en la qual, durant el període de 1836-1838, va estudiar Gramàtica llatina, “en cuyo tiempo acreditó perfectamente su mucha aplicación y buen comportamiento”. Després va estudiar, a l'Institut de Barcelona, Matemàtiques (1838-1839) i el primer any de Filosofia (1839-1840). Durant el curs 1840-1841 va fer, a l'Escola d'Agricultura i Botànica de la Junta de Comerç, un curs de Botànica, en el qual va obtenir la qualificació d'excel·lent. La carrera de Medicina la va iniciar, el 1841, al Col·legi de Medicina i Cirurgia, i després, extingit aquest, en la restaurada Universitat de Barcelona. El 15 de juny de 1847 va fer i va aprovar l'examen de Batxillerat en Medicina i Cirurgia. Els exàmens de grau de la llicenciatura de Medicina i Cirurgia els va fer els dies 9, 10 i 12 de juliol de 1849, i en va resultar aprovat el 13 del mateix mes. La investidura solemne de llicenciat en Medicina i Cirurgia va tenir lloc el diumenge 15 de juliol de 1849 (AHUB, 01 EA Puiggarí Iglesias, Juan Ignacio).

Exercici de la medicina

Acabada la carrera de Medicina el 1849, els quatre anys següents sembla que va estar-se a Barcelona, on devia exercir la seva professió de metge. No s'ha trobat cap informació fidedigna referent a aquest període.

A finals de l'any 1853 es va casar a Barcelona i poc després se n'anà a viure a Arenys de Mar, on va néixer el seu primer fill. No s'ha trobat documentació del seu pas per aquesta vila del Maresme, malgrat la recerca exhaustiva feta a l'Arxiu Històric Fidel Fita, cosa explorable pel poc temps que va estar-s'hi.

Casat de feia poc i amb un fill a càrrec seu, buscà fortuna a Madrid, on s'anuncià a la premsa local: “D. Juan I. Puiggarí, médico cirujano, que tiene hecha su práctica del cólera en Cataluña, ha fijado su domicilio, calle de la Zarza, núm. 2, cuarto principal” (El Clamor público, 9 de juny de 1855 i dies següents). Aquest carrer de la Zarza, cinc anys més tard passaria a dir-se de Tetuán. Malgrat haver fixat el seu domicili a Madrid i d'haver-se anunciat a la premsa, no va ser propícia la seva estada a la capital d'Espanya, on la competència entre metges era molt forta.

Retornat poc després a Barcelona, hi va néixer la seva filla Felícia, el 1856, i sembla que també, l'any següent, la seva filla Joaquina. En qualsevol cas, queda constància que l'any 1857 es trobava a Barcelona perquè el 24 de juliol va herboritzar a Vallvidrera (segons ho proven els plecs BC 919107 i 919271, conservats a l'herbari de l'Institut Botànic de Barcelona).

L'any 1858 marxà als Prats de Rei (o de Segarra), un poble de l'Alta Segarra, administrativament inclòs en la comarca de l'Anoia. Ho sabem perquè a l'Herbari Trèmols, conservat a l'Institut Botànic de Barcelona, hi ha plantes recol·lectades per ell durant el mes d'octubre de 1858 al terme dels Prats de Rei (BC 919256 i 976079). Datat el 2 d'abril de 1859, s'ha conservat a l'Arxiu Municipal dels Prats de Rei un ofici de l'alcalde dirigit al rector de Sant Miquel de Castellar (terme d'Aguilar de Segarra) perquè enterressin un veí de Seguers (terme dels Prats de Rei), mort a conseqüència d'una erisipela, segons l'informe dels metges Pere Serrat i Joan Puiggarí, veïns dels Prats de Rei (AMPR, Sanitat, caps 768). Encara que a Seguers hi havia l'església de Sant Pere i Sant Feliu, aquesta era sufragània de Sant Miquel de Castellar. Respecte al metge Pere Serrat, encara consta com a metge dels Prats de Rei l'any 1899 (*Revista*

mensual de medicina, cirugía, farmacia y veterinaria, abril de 1899, p. 51).

Un any després d'estar-se als Prats de Rei, Joan Ignasi Puiggarí encara no havia estat nomenat metge titular de la vila, com es desprèn d'un ofici del Govern Civil de Barcelona a l'alcalde amb data del 3 d'octubre de 1859, en el qual es diu que l'Ajuntament havia resolt incloure l'assignació de 5.000 rals per al metge titular en el pressupost municipal per a l'any entrant. Ara bé, el Govern Civil li ordena que “publique la provision de la plaza en el Boletin Oficial, con señalamiento de 30 dias para la admision de solicitudes”. La quantitat de 5.000 rals anuals era molt gran per a una vila que no arribava al miler d'habitants, de manera que els veïns no estaven conformes. Malgrat això, l'Ajuntament va nomenar Joan Ignasi Puiggarí metge titular, tal com es dedueix d'un ofici del 7 d'abril de 1860 segons el qual el Govern Civil havia rebut una sol·licitud de “varios vecinos pidiendo la confirmacion del nombramiento de médico titular hecho por esa municipalidad á favor de D. Juan Puiggarí é Iglesias y siendo así que segun en dicho informe se asevera que al interesado se le está acreditando sueldo como médico titular, á pesar de no haber racaido la aprobacion de este Gobierno al referido nombramiento”. La disconformitat de molts veïns continuava i el 27 de març de 1861 el governador demana a l'alcalde que l'informi sobre “la solicitud en que varios vecinos de esa villa pretenden se escluya del presupuesto municipal de este año la partida de 5.000 rs. consignada para el médico titular en esa plaza”. La qüestió és que transcorregut quasi un any, al metge titular encara no li havien pagat el sou i devia ser gran el descontentament de la població, perquè el 10 de maig de 1861 el governador civil prengué cartes en l'assumpte: “Por real orden de 23 del mes último expedida por el Ministerio de la Gobernacion, se declara nulo todo lo actuado acerca del nombramiento del médico titular de esa villa y se manda instruir nuevo expediente en justificacion de la necesidad de crear dicha plaza sin perjuicio de abonarse desde luego al facultativo elegido por ese Ayuntamiento D. Juan Puiggarí é Iglesias los haberes que ha dejado de percibir. En consecuencia prevengo a esa municipalidad: 1º. Que delibere nuevamente acerca de la necesidad de la creacion de la mencionada plaza; 2º. Que lleno dicho extremo someta el acuerdo á la resolucion de este Gobierno; y 3º. Que se liquiden y paguen á D. Juan

Puiggarí é Iglesias con cargo al respectivo capítulo del presupuesto los sueldos que al respecto de 5.000 reales anuales tuviere designados desde el dia en que tomó posesion del destino de médico titular hasta la fecha de esta resolucion” (AMPR, Sanitat, caps 763). Davant d'això, Joan Ignasi Puiggarí no tingué més remei que anar-se'n. Tanmateix encara va quedar ben parat perquè el Govern Civil de Barcelona obligava l'Ajuntament dels Prats de Rei a pagar-li els emoluments endarrerits.

La seva nova residència va ser Igualada, una ciutat de 12.000 habitants que li oferia bones possibilitats professionals. L'any 1862 figurava en la terna de metges, un dels quals havia de ser designat membre de la Junta de Sanitat per al bienni de 1863-1864. Els dos altres metges eren Josep Tàpies i Joan Vidal. El 18 de setembre de 1862 va ser elegit Josep Tàpies (ACAN-AMI, Sanitat, lligall 276-6). El mes de març de 1863 va aportar 12 rals a la subscripció per a la creació de l'Ateneu de la Classe Obrera, d'Igualada (El Eco de Igualada, 22 de març de 1863, p. 4). L'any 1863, com ja s'ha dit, hi va néixer el seu fill Lluís Puiggarí Solà. Es va estar a la capital de l'Anoia fins a començaments de l'any 1865, en què es traslladà a Vic. Així donava la notícia un diari local: “Cambio de domicilio. Acaba de trasladarse á la ciudad de Vich, para fijar allí su domicilio, el apreciable médico-cirujano de esta vecindad D. Juan Puiggarí, persona recomendable por sus circunstancias y una verdadera especialidad en el mundo botánico. Sentimos su separacion y le deseamos todo género de prosperidades” (El Eco de Igualada, 26 de febrer de 1865, p. 2).

La ciutat de Vic, llavors amb aproximadament 13.000 habitants, gaudia d'una gran puixança econòmica i per tant les oportunitats d'exercici professional eren grans. Primerament visqué a la rambla de les Davallades o de l'Hospital (AMV, Padró de l'any 1866), i pocs mesos després de la seva arribada, havent millorat la seva situació professional i econòmica, es mudà de casa, a una de millor de la baixada de l'Eraime, prop de la catedral. L'abril de 1865 nasqueren Mercè i Ramon, bessons. Tenien dues criades i el petit Ramon s'estava a Gurb, a casa d'una dida (AMV, Padró dels anys 1865 i 1866). El 13 de març de 1865, ja amb una clientela consolidada, es va donar d'alta a la contribució industrial, un impost que, malgrat el nom, també pagaven els professionals sanitaris. Segons consta en la seva sol·licitud, encara vivia a la rambla de l'Hospital (AMV,

Registre d'altres de la contribució industrial de l'any 1865) (Fig. 1). En el període de 1865-1866, a més de Joan Ignasi Puiggarí, cotitzaven la contribució industrial els metges Salvi Almató, Climent Campà, Josep Casas, Antoni Gispert i Marià Planell. La quota que pagaven els metges cirurgians era de 34 escuts i 543 mil·lèsimes d'escut (AMV, Contribució industrial de l'any econòmic 1865-1866). Joan Ignasi Puiggarí s'implicà en la vida social i política de la ciutat. Les tensions polítiques del moment, entre liberals i carlins, en un ambient prebèl·lic, determinaren, sens dubte, que l'any 1870 se n'anés de la ciutat. Així expressava la partença no desitjada: "Alejado de aquella poblacion, por causas ajenas a mi voluntad, como ha sucedido desgraciadamente á otros médicos" (Puiggarí, 1875: 87). El primer d'abril de 1870 es donà de baixa de la contribució industrial de Vic (AMV, Registre de baixes de la contribució industrial de 1869-1879).

Poc després d'haver-se instal·lat novament a Barcelona, s'hi produí una greu epidèmia de febra groga, amb centenars d'afectats i més d'un miler de morts a conseqüència de la malaltia. Com a metge, va atendre molts pacients i fou recompensat amb una medalla (Correio paulistano, 8 d'agost de 1900, p. 2). Aquesta medalla, encunyada per l'Ajuntament de Barcelona duia a l'anvers una figura femenina al·legòrica de la victòria sobre la malaltia i les paraules "Barcelona agradecida" i al revers figurava la inscripció: "A los eminentes servicios prestados en la epidemia de la fiebre amarilla de 1870". Durant els anys següents a Barcelona va exercir

la medicina i va participar en diverses activitats públiques i sembla que també polítiques.

L'any 1877 va marxar al Brasil (Puttemans, 1936: 20), però abans va romandre unes poques setmanes o uns pocs mesos a l'Argentina, com ell mateix ho comentava: "La fraternal acogida que recibí en el breve tiempo que permanecí en Buenos Aires, de paso para el Brasil, por parte de la Sociedad Científica Argentina y de varias personas dedicadas á las ciencias naturales" (Puiggarí, 1881). Després d'una curta estada a Rio de Janeiro o a São Paulo, va fixar el seu domicili a Apiá (llavors escrit Apiahy), una vila tranquil·la (encara ara, amb 24.000 habitants), situada al sud de l'estat de São Paulo, a la contrada de l'Alto Vale do Ribeira, i distant d'uns 320 quilòmetres de la capital. Per la seva altitud d'aproximadament 1.000 metres, Apiá gaudeix d'un clima tropical temperat. A més, la contrada presenta el bosc atlàntic tropical millor conservat del Brasil. En aquesta vila va exercir la medicina sense dificultats, perquè en aquella època hi mancaven facultatius.

Ja quasi septuagenari, l'any 1892 s'establí a São Paulo (Puttemans, 1936: 20), on vivien els seus fills Ignasi, Felícia i Ramon. Sis anys després estava molt delicat de salut, com li ho deia, en una carta del 12 de maig de 1898, el seu fill Ignasi a Artur Bofill, secretari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona: "Su edad y una enfermedad que tuvo y de la cual escapó casi por milagro, lo han dejado muy abatido" (RACAB, expedient de l'acadèmic corresponent Joan Ignasi Puiggarí Iglésias). Encara va viure fins a l'estiu del 1900.

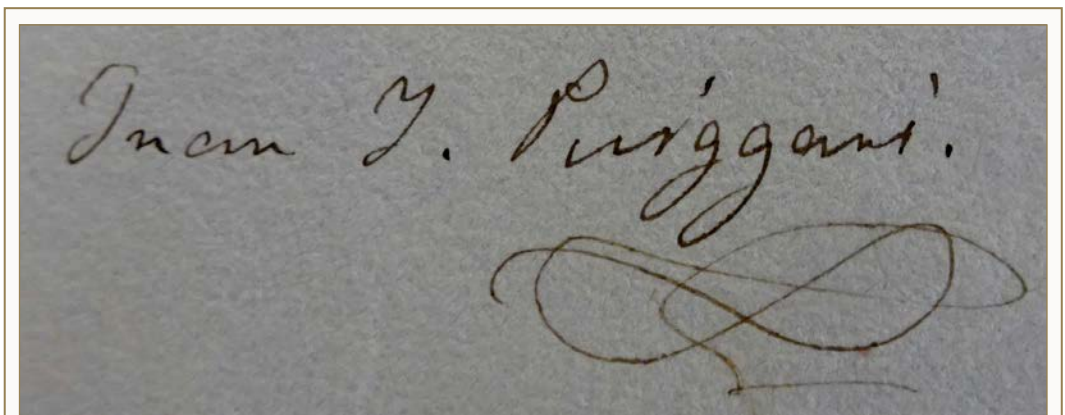

FIGURA 1. Signatura de Joan Ignasi Puiggarí (AMV, altes de la contribució industrial de 1865).

Signature of Joan Ignasi Puiggarí (AMV, altes de la contribució industrial de 1865).

Dedicació a la botànica

Encara que va fer a l'Escola d'Agricultura i Botànica de la Junta de Comerç de Barcelona un curs de Botànica, no es va dedicar de ple a aquesta ciència fins que va instal·lar-se als Prats de Rei, en un entorn natural i agrícola que afavoria l'estudi de les plantes. Igualment, durant la seva estada a Igualada i sobretot a Vic, va fer una intensa labor de prospecció botànica.

L'any 1872 fou un dels primers socis (tenia el número 7) de la Societat Botànica Barcelonesa, encara que l'any següent causà baixa, segurament per obligacions professionals i altres quefers, i fou substituït pel botànic angloitalià Henry Groves (1855-1912), de Florència (Ibáñez, 2006).

Aquell mateix any esdevingué soci de la Sociedad Española de Historia Natural, fundada el 1871 a Madrid, però amb delegacions a diverses ciutats espanyoles. Des del 1872 al 1893 formà part d'aquesta important entitat naturalista, en la qual publicà una nota sobre algues microscòpiques de Barcelona i presentà algunes petites comunicacions.

L'any 1874 va formar part de la comissió organitzadora d'una exposició de flors, plantes i rams, promoguda per l'Associació del Foment de la Producció Nacional, de Barcelona (La Imprenta, 6 de maig de 1874, pp. 1-2).

El 28 d'abril de 1877, la Secció d'Història Natural de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona feia aquesta proposta: "Esta Seccion, segun acuerdo tomado en sesion del dia 19, tiene el honor de proponer á la Academia para individuo correspondiente de la misma Seccion á D. Juan Puiggarí, licenciado en medicina y cirugia, residente en el Brasil y distinguido botánico". Signen la proposta, el president de la secció, Antoni C. Costa, i el secretari, Joaquim M. Salvañà. Quasi dos mesos més tard, en la sessió general del 21 de juny de 1877, és elegit acadèmic corresponent (RACAB, expedient de l'acadèmic corresponent Joan Ignasi Puiggarí Iglésias).

Des del 1877 al 1891, a Apiaí, va poder dedicar-se activament a la botànica, en una contrada realment privilegiada des del punt de vista natural, integrada en la Reserva de la Biosfera de la Mata Atlàntica, declarada així per la Unesco el 1992. La vegetació d'Apiaí, "preséntase muy rica en especies y muy frondosa" (Puiggarí, 1881).

Establert, l'any 1892, a São Paulo, formà part de la secció de botànica de la Comissão Geografica e

Geologica do Estado de São Paulo, "onde o tinha feito ingressar" Albert Loefgren (Estocolm, 1854-Rio de Janeiro, 1918), segons ho indicava Arsène Puttemans, antic company seu (Puttemans, 1936).

Aportacions a la fanerogàmia

Les recol·leccions de fanerògames fetes a Catalunya per Joan Ignasi Puiggarí estan centrades als encontorns i muntanyes properes de Barcelona, els Prats de Rei, Igualada i Vic, a més de les fetes durant algunes excursions botàniques a Montserrat, el Montseny i els Pirineus, concretament a la Vall de Ribes, Núria i el Puigmal (Fig. 2).

Moltes d'aquestes recol·leccions s'han conservat a l'herbari BC de l'Institut Botànic de Barcelona. Recentment, gràcies a la digitalització de l'herbari Trèmols (herbari històric dins de l'herbari BC) feta per Laura

FIGURA 2. Plec d'un *Triticum* recol·lectat per Joan I. Puiggarí a Querals, Vall de Ribes (BC 875542).

Sheet of a *Triticum* collected by Joan I. Puiggarí in Querals, Vall de Ribes (BC 875542). © Institut Botànic de Barcelona (CSIC-Ajuntament de Barcelona).

Gavioli, Neus Ibáñez i Neus Nualart, s'ha pogut constatar que Joan Ignasi Puiggarí és un dels quinze principals recol·lectors presents en el dit herbari històric, amb més d'un centenar de plec (Gavioli *et al.*, 2022). A l'herbari general de l'herbari BC s'ha conservat un nombre indeterminat de plec de fanerògames recol·lectades per Puiggarí o procedents del seu herbari particular. Caldrà esperar que s'acompleixi la digitalització total d'aquest herbari general i d'altres herbaris històrics per saber de cert quantes plantes recol·lectades per Puiggarí s'hi conserven. A més, queden unes poques caps amb plec de Puiggarí pendents de revisar i classificar.

La important tasca recol·lectora i de prospecció botànica acomplida per Puiggarí va ser reconeguda, com ja s'ha dit, per Antoni C. Costa i per Joan Cadevall, en llurs respectives obres sobre la flora de Catalunya.

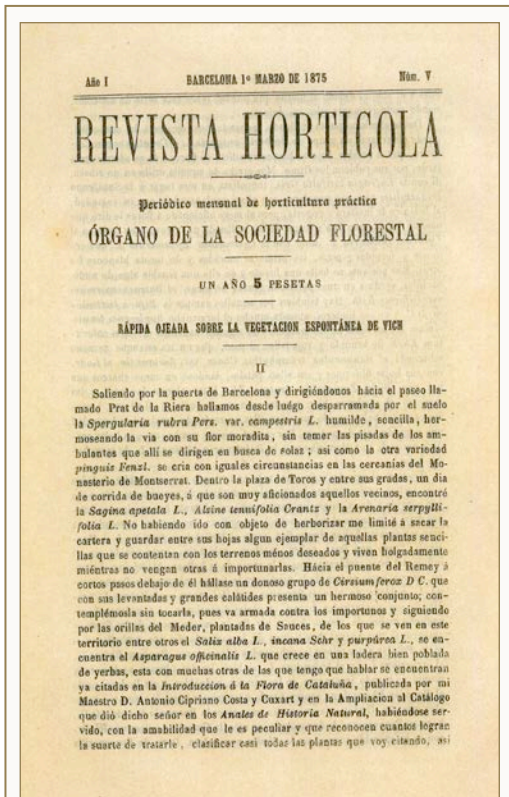

FIGURA 3. Segona entrega de l'article de Puiggarí sobre la vegetació de Vic (ACOS, fons 80-47).

Second instalment of Puiggarí's article on vegetation of Vic (ACOS, fons 80-47).

Negligit ha estat, en canvi, un treball seu molt important sobre la vegetació de la comarca d'Osona, malgrat el seu títol modest de "ràpida ojeada" (Puiggarí, 1875) (Fig. 3). És de grata lectura i denota un coneixement profund del medi natural de la comarca i de les plantes existents. Així li ho va reconèixer Ramon Masferrer Arquimbau (Vic, 1850 - Cotabato, Filipines, 1884), un altre metge i botànic coetani, col·lega i amic seu: "Tampoco debo olvidar que soy acreedor á D. Juan Puiggarí, incansable y minucioso observador, de las primeras nociones prácticas sobre la recolección de plantas y de numerosos é interesantes datos sobre la flora ausetana, que muy á fondo conoce" (Masferrer 1877: 213).

Durant la seva etapa brasilera, va dedicar-se principalment a les criptògames, però no va deixar de banda les fanerògames, com es pot comprovar llegint la introducció del seu treball sobre algunes criptògames noves trobades a Apiaí, en la qual fa un escurit però precís resum de la vegetació de la zona, amb indicació de les principals plantes que la integren (Puiggarí, 1881: 202-203).

Unes quantes fanerògames recol·lectades per ell al Brasil es conserven a l'herbari de l'Instituto de Pesquisas Ambientais (SP), de São Paulo, i en diversos altres herbaris (Wanderley, 2011). Fins i tot algunes espècies de fanerògames, com *Begonia hoehniana* Immsch, han estat descrites a partir d'exemplars recol·lectats per Joan Ignasi Puiggarí.

Aportacions a la criptogàmia

Durant la seva estada a Vic, no solament s'ocupava de les fanerògames, sinó que també començava a interessar-se per les criptògames, les quals a partir de llavors recol·lectaria amb assiduitat. En una cèdula de data indeterminada redactada per Artur Bofill, secretari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, es diu que abans d'anar-se'n al Brasil, Joan Ignasi Puiggarí preparava un esquema criptogàmic de Catalunya, encara que no va arribar a publicar res al respecte. I s'hi fa referència al "Legado criptogàmic Puiggarí, consistente en numerosos paquetes de cuantas criptógamas pudo observar, clasificadas en su mayor parte y con notas de localidades; las distribuyó segun sus órdenes naturales, repartiéndolas en esta forma: musgos á D. Federico Trémols; algas á D. Jaime Pujol; hongos á D. Estanislao Vayreda; y líquenes á D. Ramon Bolós"

(RACAB, expedient de l'acadèmic corresponent Joan Ignasi Puiggarí Iglésias).

A continuació s'exposen, sense detallar-les, les principals aportacions que Joan Ignasi Puiggarí va fer a la criptogàmia, entenent aquesta part de la botànica en el sentit tradicional, és a dir, incloent-hi, a més dels briòfits (molses i hepàtiques, bàsicament) i dels pteridòfits (falgueres, principalment), l'estudi dels fongs (micologia), dels líquens (liquenologia) i de les algues (ficolgia). Una part de les seves aportacions a la criptogàmia que va fer al Brasil les va recollir en un treball de l'any 1881 en què donava notícia d'algunes criptògames noves trobades a la contrada d'Apiáí, de la qual diu que és “el país privilegiado de las criptógamas” (Puiggarí, 1881).

És remarcable la tasca recollectora de fongs que Puiggarí va acomplir al Brasil. El botànic italoargentí Carlo Spegazzini (Bairo, Itàlia, 1858 - La Plata, Argentina, 1926), un dels principals impulsors dels estudis botànics a l'Argentina i un destacat micòleg, en el seu treball sobre fongs argentins amb addicions d'altres fongs brasilers i uruguaians, inclou una quarantena de citacions degudes a Puiggarí i, a més, li dedica el gènere *Puiggariella* (Spegazzini, 1881). En la seva obra *Fungi puiggariani*, escrita en llatí, fa l'estudi de 484 espècies de fongs, a partir dels materials que li va enviar Joan Ignasi Puiggarí. En el proemi, Spegazzini diu: “Fungi omnes provenientes, a praeclaro medicinae doctore Johanne Puiggari, barcinensi, ob suas fanerogamarum cryptogamarumque pulcherrimas collectiones notissimo, lecti fuerunt; et ego strenuissimo scientiae vexillario sedulissimoque naturae inquisitori palam gratias quam maximas ago”, és a dir, en traducció lliure, que tots els fongs tractats provenen del preclar metge Joan Puiggarí, de Barcelona, conegut per les seves pulcres recolleccions de fanerògames i de criptògames, a qui dona les més expressives gràcies com a valentíssim abanderat de la ciència i diligentíssim estudiós de la natura (Spegazzini, 1887). Encara després de la publicació de la important obra *Fungi puiggariani*, Joan Ignasi Puiggarí va enviar a Carlo Spegazzini deu paquets més de fongs d'Apiáí i encontorns, a més de notes preses sobre el terreny (Spegazzini, 1918). Molts dels fongs recollectats per Puiggarí es conserven al fungari del Museo de La Plata-Instituto Spegazzini (LPS), a La Plata (Argentina). Pel que respecta als líquens, Johannes Müller Argoviensis (Teufenthal, Suïssa, 1828 - Ginebra, 1896)

va tractar, durant dotze anys, en les seves contribucions líquenològiques (*Lichenologische Beiträge*), els líquens que Puiggarí li enviava (Müller, 1879-1890). També en diversos treballs d'Hugo Lojka (Gelsendorf, Hongria, 1845 - Budapest, 1887) són tinguts en compte alguns líquens recollectats per Puiggarí.

El seu interès per les algues també era gran, especialment per les diatomees i altres algues microscòpiques d'aigua dolça, sobre les quals va presentar, l'any 1874, una comunicació a la Sociedad Española de Historia Natural (Puiggarí, 1874). La dedicació a les algues va continuar al Brasil. Referint-se a Albert Grunow (Berlín, 1826 - Berndorf, Àustria, 1914), Puiggarí diu: “No tan solamente ha clasificado las algas que le he remitido, sino que ha hecho un estudio microscópico detenido de ellas y me ha dado a conocer todas las diatomáceas, desmidiáceas y otras especies diminutas que estaban juntas con ellas” (Puiggarí, 1881).

Fou realment important la tasca de recollecció de molses, mostres que enviava a especialistes europeus. Ernst Hampe (Fürtenberg, Alemanya, 1795 - Helmstedt, Alemanya, 1880), en un treball sobre molses de les províncies (ara estats) de Rio de Janeiro i de São Paulo, estudia més de 70 espècies recollectades per Puiggarí (Hampe, 1879). Dos anys després, aquest treball és complementat amb algunes addicions (Hampe & Geheeb, 1881). Jean-Étienne Duvy (Ginebra, 1798-1885), en un dels seus articles sobre molses exòtiques, refereix algunes troballes fetes per Joan Ignasi Puiggarí i fins i tot li dedica un gènere i una espècie (Duvy, 1880). Viktor Ferdinand Brotherus (Sund, Finlàndia, 1848 - Helsinki, 1929), en un treball sobre molses del Brasil, inclou moltes troballes fetes per Joan Ignasi Puiggarí (Brotherus, 1895). Adalbert Geheeb (Geisa, Alemanya, 1842 - Königfelden, Suïssa, 1909), en la introducció del seu treball sobre molses recollectades per Joan Ignasi Puiggarí entre els anys 1877 i 1882, diu: “Mon cher et digne ami, M. Juan J. Puiggari, m'a envoyé successivement une grande collection à étudier composée de 17 paquets renfermant 994 enveloppes de mousses!”. Unes poques pàgines després d'aquest treball, Geheeb donava compte, amb la data equivocada, de la mort de Puiggarí i afegia: “Nous n'avons pas besoin de rappeler les immenses services qu'il a rendues à la bryologie de la province de San-Paulo, explorée par lui avec le plus grande succès pendant bien des années” (Geheeb, 1900-1901). Fa goig

constatar, en un reeixit catàleg de moltes brasileres, la gran quantitat de moltes dedicades a Puiggarí i els nombrosos tipus nomenclaturals basats en recol·leccions de Joan Ignasi Puiggarí, la majoria conservats a l'herbari W, del Naturhistorisches Museum Wien, a Viena (Yano, 2011).

Les hepàtiques recol·lectades per Joan Ignasi Puiggarí van ser revisades per Carl Moritz Gottsche (Hamburg, 1808 - 1892), el qual “ha hecho un detenido estudio de las hepáticas que le he mandado y no solo las ha clasificado, sino que también me ha hecho conocer en las especies ya publicadas algunas diferencias que presentan con las especies de aquí, y en las especies nuevas ha dibujado todos los caracteres que presentaban los ejemplares enviados, todo lo cual constituye un trabajo muy digno de ser conocido” (Puiggarí, 1881).

Respecte als pteridòfits, Puiggarí comenta que Auguste Glaziou (Lannion, França, 1828 - Bordeus, 1906) li ha classificat “los helechos y lycopodiáceas, entre las cuales ha encontrado algunas especies nuevas” (Puiggarí, 1881).

Són moltes les espècies i fins i tot alguns gèneres de criptògames que li van dedicar els respectius especialistes. Elena Guardiola i Josep-Eladi Baños, en el lloable i meticulós estudi que fan dels epònims referits a metges catalans, han recopilat un gran nombre d'epònims puiggarians i encara afegeixen: “Tot i el recull que hem fet dels nombrosos i variats epònims en honor de J. I. Puiggarí, és ben segur que n'hi ha molts que no hem esmentat. Amb molta probabilitat, aquest és el metge català a qui devem un nombre més gran d'epònims” (Guardiola & Baños, 2016).

Conclusions

Aquest treball commemora el bicentenari del naixement del metge i botànic Joan Ignasi Puiggarí Iglésias. S'hi esmenen algunes dades biogràfiques sovint incorrectament donades, com són les dates de naixement i mort. I s'aporten nombroses dades sobre ell (segon cognom, esposa, fills, localitats on va residir, etc.) i sobre les seves activitats com a metge i com a botànic.

Agraïments

A: Albert Serrat, ADG; Angelina Verdaguier, ACOS; Arxiveres de l'AHUB; Cristina Mas i Núria Esquiús, AMPR; Hug Palou, AHFF; Josefina Fortuny, RACAB; Marta Vives, ACAN-AMI; Imma Franquesa, AMV; Neus Ibáñez i Laura Gavioli, IBB.

Arxius

ACAN-AMI: Arxiu Comarcal de l'Anoia i Municipal d'Igualada
 ACOS: Arxiu Comarcal d'Osona
 ADG: Arxiu Diocesà de Girona
 AHAT: Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona
 AHFF: Arxiu Històric Fidel Fita, Arenys de Mar
 AHUB: Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona
 AMPR, Arxiu Municipal dels Prats de Rei
 AMV: Arxiu Municipal de Vic
 IBB: Institut Botànic de Barcelona
 RACAB: Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

Bibliografia

- Alves, O. S. F. (2011).** *Farmacêuticos diplomados e algumas estratégias de institucionalização da farmácia em São Paulo (1892-1934)*. São Paulo: Universidade de São Paulo. Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências Humanas.
- Brotherus, V. F. (1895).** Nouvelles contributions à la flore bryologique du Brésil. *Bihang til Kongliga Svenska Vetenskaps-Akademiens Handlingar*, 21(3), 3-76.
- Cadevall, J. (1913-1937).** *Flora de Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans.
- Camarasa, J. M. (1989).** *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Enciclopèdia Catalana.
- Costa, A. C. (1877).** *Introducción a la flora de Cataluña y Catálogo razonado de las plantas observadas en esta region (corregida y aumentada con un Suplemento al Catálogo)*. Imprenta Barcelonesa.
- Duvy, J. E. (1880).** Choix de mousses exotiques nouvelles ou mal connues (suite). *Mémoires de la Société de physique et d'histoire naturelle de Genève*, 27(1), 1-10.
- Gavioli, L., Ibáñez, N. & Nualart, N. (2022).** The Trèmols herbarium (19th century), a European herbarium preserved at the Botanical Institute of Barcelona. [Presentación oral] (Edimburgo, 7 de junio de 2022). Meeting of The Society for the Preservation of Natural History Collections (Edimburgo, 5 a 7 de junio de 2022).
- Geheeb, A. (1900-1901).** Révision des mousses recoltées en Brésil dans la province de San-Paulo par M. Juan J. Puiggarí pendant les années 1877-1882. *Revue bryologique*, 27(5), 65-71; 28(1), 9-11; 28(4), 61-65 183.
- Guardiola, E. & Baños, J. E. (2016).** Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Joan Ignasi Puiggarí de fongs, falgueres, moltes, líquens, algues, altres plantes i algun insecte. *Annals de medicina*, 99(1), 40-44.
- Hampe, E. (1879).** *Enumeratio muscorum hactenus in provinciis Brasiliensibus Rio de Janeiro et São Paulo detectorum*. Andreas Frederik

Host & Søn.

- Hampe, E. & Geheeb, A. (1881).** Additamenta ad Enumerationem Muscorum hactenus in provinciis Brasiliensibus Rio de Janeiro et São Paulo detectorum. *Flora*, 64, 337-347.
- Ibáñez, N. (2006).** *Estudis sobre cinc herbaris històrics de l'Institut Botànic de Barcelona* [Tesi doctoral]. Universitat de Barcelona.
- Limona, X. (2009).** La criptogàmia i la Reial Acadèmia: la recerca en micologia (fongs i líquens). *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 64(4), 117-203.
- Masferrer, R. (1877).** Recuerdos botánicos de Vich, ó sea, apuntes para el estudio de la flora de la comarca de Cataluña llamada Plana de Vich. *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural (Memorias)*, 6, 211-248 i 359-398.
- Müller, J. (1879-1890).** Lichenologische Beiträge. *Flora oder allgemeine botanische Zeitung*, 62-73.
- Oliveira, T. C. de (2017).** *Grupo Escolar Sul da Sé (1896-1916)* [Tesis doctoral]. Universidade Federal de Uberlândia.
- Puiggarí, J. I. (1874).** Noticia de algunas diatomeas y otras algas microscópicas observadas en Barcelona. *Actas de la Sociedad Española de Historia Natural*, 3, 110-111.
- Puiggarí, J. I. (1875).** Rápida ojeada sobre la vegetacion espontánea de Vich. *Revista hortícola*, 1(3), 29-30; 1(5), 49-52; 1(6), 66-70; 1(8), 85-87.
- Puiggarí, J. I. (1881).** Noticia sobre algunas criptógamas nuevas halladas en Apiahy, provincia de San Pablo en el Brasil. *Anales de la Sociedad Científica Argentina*, 11, 201-216.
- Puttemans, A. (1936).** Alguns dados para servir á historia da phytopatologia no Brasil. *Rodriguésia*, 2(5), 17-36.
- Sousa Oliveira E. de (2019).** O professor e autor Romão Puiggarí. *Educon, Aracaju*, 13(1), 1-14.
- Spegazzini, C. (1881).** Fungi argentini additis nonnullis brasiliensibus montevidensibusque. Pugillus IV. *Anales de la Sociedad Científica Argentina*, 12, 174-189.
- Spegazzini, C. (1887).** Fungi puiggariani. Pugillus I. *Boletín de la Academia Nacional de Ciencias en Córdoba (República Argentina)*, 11, 381-622.
- Spegazzini, C. (1918).** Reliquiae mycologicae tropicae, Pugillus I. *Boletín de la Academia Nacional de Ciencias en Córdoba (República Argentina)*, 23, 365-541.
- Wanderley, M.G.L. (2011).** Checklist das Spermatophyta do Estado de São Paulo, Brasil. *Biota Neotropica*, 11(1a), 193-390.
- Yano, O. (2011).** *Catálogo de musgos brasileiros*. Instituto de Botânica.